

OBRAZ ČLOVEKA V UMELECKEJ LITERATÚRE OD NAJSTARŠÍCH ČIAS PO SÚČASNOŠŤ; POROVNANIE JEDNOTLIVÝCH LITERÁRNYCH PERIÓD

- začiatok literatúry súvisí so vznikom prvých vyspelých civilizácií v staroveku
- najstaršie literatúry – sumerská (klinové písmo; *Epos o Gilgamešovi*), staroegyptská (papyrus) a akkadská – vznikali v oblasti Blízkeho východu → orientálne
- indická literatúra – eposy *Mahábhárata* a *Rámajána*

Antická literatúra

- hrdinom nie je obyčajný človek – alebo je to panovník alebo človek obdarený nadprirodzenou silou a odvahou
- vystupujú v nej bohovia s ľudskými vlastnosťami, sú dobrí i zlí

Grécka literatúra

(9. stor. p.n.l. – 5. stor. n.l.)

- poézia:
 - Sapfó – *Modlitba k Afrodite* (nezhorela) – ľúbostná lyrika
 - Anakreón – zaujímali ho víno a ženy – bohémny život
 - Homér (9. – 8. stor. p.n.l.) – *Ilias* a *Odysea* – hrdinské eposy z dôb trójskej vojny
- dráma:
 - Sofokles: *Antigona*, *Kráľ Oidipus*
 - Euripides, Aischylos – tragédie
 - Aristofanes – komédie
- Ezop – bájky

Rímska literatúra

(3. stor. p.n.l. – 5. stor. n.l.)

- poézia:
 - Vergílius – *Bucolický* (pastierske idyly) a *Georgický* (roľnícke spevy), epos *Aeneas* [Éneis] (hrdinské prostredie)
 - Ovídius – *Metamorfózy* (= *Premeny*) – 250 báji
 - Horácius – *Ódy*, *Satiry*
- próza:
 - Cicero – rečníctvo
 - Gaius Julius Caesar – historiografia – *Zápisky o vojne v Gálii*
- dráma – Plautus – 21 komédií (napr. *Komédia o hrnci*) – situované do Grécka

Stredoveká literatúra

(5 – 15. stor. n.l.)

- feudalizmus – pri moci sú feudáli a cirkev → modli sa a pracuj, orientácia na nadpozemský život
- feudálna náboženská literatúra:
 - hlavný hrdina – svätec (askéta (= človek, ktorý si naschvál veci odopiera, trpí))
 - František z Asissi (zakladateľ františkánskej rehole)
 - náboženské piesne, kázne, modlitby, hagiografie (životopisy svätých), mystériá (náboženské hry)
- feudálna svetská literatúra:
 - hlavný hrdina – rytier, oddaný panovníkovi; ospievanie panovníka, zidealizovaný
 - francúzska literatúra – epos *Pieseň o Rolandovi*
 - nemecká literatúra – epos *Pieseň o Nibelungoch*
 - ruská literatúra – epos *Slovo o pluku Igorovom*
- mestská svetská literatúra – jednoduchšia literatúra, anonymná, humorne ladené kratšie rozprávania zo života mešťanov a cirkevi

- staroslovienske obdobie:
 - 863 – Konštantín a Metod prinášajú písmo (založené na malých písmenách gréckej abecedy; hlaholika) a kresťanstvo na Veľkú Moravu
 - ich žiaci neskôr hlaholiku zdokonalili na cyriliku (založená na veľkých písmenách gréckej abecedy)
 - z cyriliky → azbuka (Rusko, Bulharsko)
 - *Proglas* – 1. slovanská báseň
 - Moravsko-panónske legendy – *Život sv. Konštantína* (Kliment) a *Život svätého Metoda* (Gorazd)

Humanizmus a renesancia

(14. – 17. stor.)

- príklon k pozemskému spôsobu života
- zobrazenie ľudských, pozemských starostí a radostí; radostné prežívanie života na zemi
- literárne druhy a žánre:
 - poézia – sonet
 - próza – román
 - dráma – tragédia
- Taliansko:
 - Dante Alighieri – epická báseň *Božská komédia*
 - Francesco Petrarca – *Spevník (Sonety pre Lauru)* – 366 sonetov venovaných Laure
 - Giovanni Boccaccio – *Dekameron* – zbierka 100 noviel, ktoré si rozpráva 10 ľudí počas 10 dní
- Francúzsko:
 - Francois Villon – *Veľký testament, Malý testament*
 - Francois Rabelais – *Gargantua a Pantagruel* – výsmech sudcov (po uverejnení mal problémy)
- Španielsko:
 - Miguel de Cervantes – *Dômyselný rytier Don Quijotte de La Mancha* – paródia na rytierske romány
 - Lope de Vega – dramatik
- Anglicko – Wiliam Shakespeare – drámy:
 - komédie (*Veselé panie z Windsoru, Sen noci svätého Jána, Skrotenie zlej ženy, ...*)
 - tragédie (*Hamlet, Rómeo a Júlia, Othello, ...*)
 - historické hry (*Richard III., ...*)
- Slovensko:
 - zo žánrov sa rozvíjala hlavne historická pieseň, historická povesť a balada
 - Martin Rakovský – *O spoločenských vrstvách v štáte a o príčinách prevratov v kráľovstvách a cisárstvách*
 - Jakub Jacobeus – *Slzy, vzdychy a prosby*
- hrdina:
 - vo väčšine je to šľachtic – príslušník vyššej alebo strednej spoločenskej vrstvy
 - vyznačuje sa silnými myšlienkovými a citovými protikladmi
 - človek schopný bojovať za vznešené ideály, často končí tragicky

Barok

(16. – 18. stor.)

- orientácia na nadpozemský život, ale píše sa aj svetská literatúra
- Taliansko – Torquato Tasso – epos *Oslobodený Jeruzalem*
- Anglicko – John Milton – duchovné eposy *Stratený raj, Raj znovu nájdený*
- Česko – Ján Amos Komenský:
 - duchovný epos *Labyrint sveta a ráj srdce*
 - učebnice a školské príručky:
 - *Veľká didaktika (Didactica magna)*
 - *Svet v obrazoch (Orbis pictus)*
 - *Brána jazykov otvorená*
- Slovensko:

- Hugolín Gavlovič – zbierka básní *Valaská škola, mravú stodola*:
 - vyše 16000 veršov, didakticko-reflexívna (poučno-úvahová) poézia
 - zo života valachov, poukazuje na nedostatky obyčajného ľudu (napr. nedostatočné vlastenectvo)
- duchovná lyrika – Juraj Tranovský, Benedikt Szöllösi – autori katolíckeho a evanjelického spevníka
- próza:
 - memoáre a cestopisy – Daniel Krman (cestovný denník *Itinerarium*), Ján Simonides (*Väznenie, vyslobodenie a putovanie Jána Simonidesa*)
 - odborná a vedecká próza – Matej Bel

Klasicizmus

(17. – 18. stor.)

- vznikol vo Francúzsku (Ľudovít XIV. – kráľ Slnko)
- vzor – aj antika
- kladie sa dôraz na rozum, racionálne myslenie (filozofia racionalizmu Reného Descarta)
- strohé pravidlá písania:
 - poézie – Nicola Boileau-Despréaux – *Umenie básnické (L'art poétique)*
 - drámy – jednota času (24 – 30 h), miesta (na 1 mieste – hrad, zámok, ...) a deja (iba 1 hlavná dejová línia, žiadne vedľajšie)
 - prózy
- nebol dovolený druhový a žánrový synkretizmus (nemôžu sa prelínať druhy a žánre ⇒ neexistujú tragikomédie, ...)
- členenie žánrov na:
 - vysoké – óda, elégia (poézia), tragédia (dráma)
 - nízke – satira, bájka, komédia
- Francúzsko:
 - Molière – 31 komédií (napr. *Lakomec, Zdravý nemocný*)
 - Pierre Corneille – tragédie (napr. *Cid*)
- Slovensko:
 - Jozef Ignác Bajza:
 - píše vlastným jazykom, ktorý sa však neujal, lebo ho nepodložil literatúrou
 - prvý slovenský román *René mláďenca príhodi a skúsenosti*
 - Anton Bernolák – jazykovedné diela (kodifikoval spisovnú slovenčinu):
 - *Jazykovedno-kritická rozprava o slovenských písmenách*
 - *Slovenská gramatika*
 - *Slovár Slowenski-Česko-Latinsko-Nemecko-Uherský* (vydal Palkovič po jeho smrti)
 - Juraj Fándly:
 - ako prvý vniesol bernolákovčinu do slovenskej literatúry
 - diela majú národnobuditeľský charakter
 - duchovný spis *Dúverná zmlúva medzi mňíchom a diáblom*
 - rady poľnohospodárom – *Pilní domajší a poľní hospodár*
 - Ján Hollý:
 - eposy *Svatopluk, Cirillo-Metodiada, Sláv* – z tých „lepších“ slovanských dejín
 - idylické básne *Selanky* – pastiersky život
 - inšpiroval sa Vergíliom (prekladal ho)
 - štúrovcom neskôr odobril štúrovčinu, ale sám zostal do konca života pri bernolákovčine
 - Ján Kollár:
 - čechoslovakizmus, píše biblickou češtinou, spory so štúrovcami
 - básnická skladba *Slávy dcera* – slávna slovanská minulosť, aj tá „horšia“
 - Pavol Jozef Šafárik – záujem o naše dejiny z čias Veľkej Moravy
- literárni hrdinovia vynikajú predovšetkým zvýšeným vlasteneckým cítením

Preromantizmus a romantizmus

(u nás 1830 – 1850, vo svete 1800 – 1850)

- preromantizmus:
 - odklon od racionalizmu, návrat k prírode, hľadanie ideálu v rodinnom, prírodnom, prostom dedinskom živote
 - priekopníci – encyklopedisti Voltaire, Rousseau a Diderot
 - Nemecko – Johann Wolfgang Goethe, Friedrich Schiller
 - Slovensko – Ján Kollár, Ján Hollý, Karol Kuzmány, Ján Chalupka (*Kocúrko alebo Len aby sme v hanbe nezostali*)
- romantizmus:
 - spisovatelia precitujú rozpor medzi snom a skutočnosťou
 - hrdinovia sa často odcudzujú spoločnosti, pociťujú osamelosť, sklúčenosť a smútok z bytia, často končia tragicky, sú schopní a ochotní obetovať sa za svoje ideály (titanizmus)
 - Francúzsko – Victor Hugo – *Chrám Matky Božej v Paríži*
 - Anglicko – lord George Gordon Byron – *Childe Haroldova púť*
 - Nemecko – Heinrich Heine
 - Rusko – Alexander Sergejevič Puškin – *Eugen Onegin*
 - Česko:
 - Karel Hynek Mácha – *Máj*
 - Božena Němcová
 - Karel Jaromír Erben
 - Slovensko:
 - Ľudovít Štúr
 - poézia:
 - Samo Chalupka – *Mor ho!*
 - Janko Kráľ – *Zakliata panna vo Váhu a divný Janko*
 - Andrej Sládkovič – *Detvan, Marína*
 - Ján Botto – *Smrť Jánošíkova*
 - próza:
 - Juraj Miloslav Hurban – *Olejkár*
 - Ján Kalinčiak – *Reštavrácia*
 - hrdinom slovenského romantizmu je často pútnik či zbojník (autoštylizácia básnika), hrdinovia sú často idealizovaní, prežívajú silné vášne a sú z nižších vrstiev; končia tragicky

Realizmus

(polovica 19. stor. – začiatok 20. stor.)

- súvisí s priemyselnou revolúciou a rozvojom prírodných vied i filozofického myslenia – pozitivizmus (August Conte) – reálne je to, čo si môžeme zmyslami overiť alebo poznatkami dokázať
- zobrazuje postavy zo všetkých spoločenských vrstiev, všedný život na základe vlastných skúseností, autori zostávajú v prítomnosti, vplyv prostredia
- Anglicko:
 - sestry Brontëové:
 - Jane – poézia
 - Charlotte – román *Jana Eyrová*
 - Emily – román *Búrlivé výšiny*
 - Charles Dickens – romány *Oliver Twist*, *David Copperfield*, *Pamäti rodu Pickwickovcov*
- Francúzsko:
 - Honoré de Balzac – *Ľudská komédia*:
 - delí sa na štúdie mravov (*Otec Goriot*), filozofické štúdie a analytické štúdie
 - *Otec Goriot*:
 - obraz chorobnej rodičovskej lásky a cynickej nevďačnosti detí voči rodičom
 - vykreslenie skutočného sveta, vzťahov spoločnosti (vzťah otca a dcér je určený peniazmi)

- Stendhal – *Červený a čierny* – hlavný hrdina sa chce vyšvihnúť do vyššej spoločnosti cez posteľ a cez intrigy
- Rusko:
 - Fiodor Michajlovič Dostojevskij – *Zločin a trest*:
 - psychologický román
 - študent zabíja úžerníčku, ale nemyslí si, že je to zlé (on je neobyčajný človek zatiaľ čo ona je ina obyčajný)
 - lebo peniaze chce využiť lepšie (jeho štúdium), musí zabiť aj jej sestru, nakoniec sa pod vplyvom milej prizná a spolu s ňou ide do vyhnanstva
 - študenti – problémy s uskutočňovaním snov
 - Lev Nikolajevič Tolstoj – *Vojna a mier* – opisuje priebeh vojny s Napoleonom (1805 – 1820) i mierový život na dedine
 - Nikolaj Vasilievič Gogol' – zobrazuje ruskú spoločnosť (*Revízor*)
 - Anton Pavlovič Čechov – drámy *Tri sestry*, *Višňový sad*, poviedka *Chameleón*
- Česko:
 - Jan Neruda – *Povídky malostranské* (napr. *Přivedla žebráka na mizinu*)
 - Alois Jirásek – historická tematika (*Psohlavci*)
- Slovensko (1850 – 1880 – prechod od romantizmu k realizmu):
 - prvá vlna slovenského realizmu (1880 – 1900):
 - Svetozár Hurbán-Vajanský – román *Suchá ratolesť*
 - Pavol Országh Hviezdoslav – *Ežo Vlkolinský*, *Gábor Vlkolinský*, *Hájkova žena*, *Krvavé sonety*
 - Martin Kukučín – román *Dom v stráni*, poviedka *Keď báčik z Chochoľova umrie*
 - Terézia Vansová – román *Sirota Podhradských*
 - Elena Maróthy Šoltéssová – román *Proti prúdu*
 - druhá vlna slovenského realizmu (1900 – 1918):
 - Božena Slančíková-Timrava – román *Ťapákovci*
 - Jozef Gregor-Tajovský – komédia *Ženský zákon*
 - Ľudmila Podjavorinská – poviedka *Žena*
 - Janko Jesenský – zbierka noviel *Malomestské rozprávky*

Literárna moderna

(1890 - 1918)

- výraznejšie prenikanie vedeckých a technických poznatkov do praktického života, zrýchlené striedanie umeleckých smerov a ich koexistencia
- symbolizmus:
 - hlavná postava je samotárska, je v konflikte so spoločnosťou, jej pocity sú zobrazené cez symboly – lyrický hrdina
 - pocit bezmocnosti, pesimizmus, nedôvera, individualizmus prienik do neznámych a ťažko poznateľných vrstiev života
 - zdroj poznania – mystické predstavy, intuícia, zdôrazňujú sa spojitosti zvukov, farieb a vôní, hudobná a zvukomalebná stránka verša
 - rozvíja sa hlavne poézia
 - Slovensko – Ivan Krasko (*Verše*), Vladimír Roy
 - Charles Baudelaire (Fr) – zbierka básní *Kvety zla*
 - Jean Arthur Rimbaud (Fr) – *Pobyt v pekle* – túžba po nepoznanom, plod fantázie
 - Paul Verlaine (Fr)
- impresionizmus – najmä hudba a maliarstvo, dôraz kladie na momentálny dojem a náladu
- futurizmus – oslavuje budúcnosť a technickú civilizáciu (Vladimír Majakovskij)
- kubofuturizmus – spája výtvarné prvky s civilizačnými výdobytkami (Guillaume Apollinaire (Fr))

Medzivojnová literatúra

(1918 - 1945)

- expresionizmus – odráža pohnuté zážitky človeka z vojnových čias, ide o umenie výrazu, tragického životného pocitu
- civilizmus – najmä v poézii ospevoval technické vymoženosti
- dadaizmus (Tristan Tzara) – návrat k detskému veku – chce zachytiť jeho bezstarostnosť a hravosť ako protiklad k utrpeniu ľudstva v prvej svetovej vojne
- surrealizmus (André Breton) – vyvinul sa z dadaizmu, prelína sa v ňom sen a skutočnosť, poézia sa zrieka pravidelného rytmu, rýmu a všetkých prostriedkov zvukovej a sémantickej výstavby verša
- Slovensko – nadrealizmus (Rudolf Fabry – zbierka básní *Utáaté ruky*)
- poetizmus – Česko:
 - zdôraznenie aktívneho vzťahu k životu prostredníctvom citových a fantazijných schopností autora
 - zdroj inšpirácie – obrazotvornosť (predstavivosť), fantázia, sen, poznávanie vzdialených krajín
 - Vítěslav Nezval
 - Jaroslav Seifert
 - ovplyvnil Laca Novomeského
- konštruktivizmus (dôležitejšia je forma než obsah) – Rusko
- stratená generácia (Ernest Hemingway (*Komu zvoní do hrobu*), William Faulkner (*Blábot a bes*), Erich Maria Remarque (*Na západe nič nového*)) – pesimistické pocity vojnou narušenej mladej generácie
- socialistický realizmus (Maxim Gorkij (*Matka*), Michail Šolochov (*Tichý Don*))
- Slovensko:
 - vplyvy európskych avantgárd – Milo Urban (román *Živý bič*), Jozef Čiger-Hronský (román *Jozef Mak*), Gejza Vámoš (román *Odlomená haluz*), Ivan Horváth (súbor noviel *Človek na ulici*)
 - socialistický realizmus – Peter Jilemnický (román *Víťazný pád*)
 - lyrizovaná próza:
 - naturizmus:
 - subjektívnosť umeleckej výpovede (rozprávač je zaujatý – je to buď hlavná postava alebo autor), postavy sú opradené tajomstvom
 - Ľudo Ondrejov, Margita Figuli, Dobroslav Chrobák, František Švantner
 - Milo Urban, Jozef Čiger-Hronský, Ján Horák, Ján Bodenek, Hana Zelinová, Peter Jilemnický
 - vitalizmus (oslava života) – Ján Smrek (zbierka básní *Cválajúce dni*)
 - moderná katolícka poézia – Rudolf Dilong, Ján Silan – úsilie o čistou duchovnú lyriku
 - dráma – Július Barč-Ivan (satirická hra *Masný hrniec*)